

Gyðjur

Konumyndir Sigurjóns Ólafssonar

Sýning haldin í tilefni þess að 100 ár eru liðin frá því að konur fengu kosningarétt á Íslandi

Listasafn Sigurjóns Ólafssonar
17. október 2015 – 28. ágúst 2016

1 Sigrún Magnúsdóttir, 1930, LSÓ 1015

Gjöf til Listasafns Sigurjóns Ólafssonar 1998 frá Arnþrúði, systur Sigrúnar. Sigrún Magnúsdóttir var við nám í leiklistarskóla Konunglega Leikhússins í Kaupmannahöfn þegar Sigurjón, sem þá nam við myndhöggvaradeild Konunglega listaháskólans þar, gerði þetta portrett af henni. Um það segir danski listfræðingurinn Lise Funder meðal annars: *Þessi mynd hefur á sér yfirbragð sígildrar tjáningar, sem Utzon-Frank kenndi við „menningararfleifðina“ og brýndi stöðugt fyrir nemendum sínum. ... Djúpar og reglubundnar línurnar í hárinu leiða hugann að mynd eftir Utzon-Frank sem ber nafnið Afrodíta. Sú mynd er hins vegar fremur fjarræn og tómlát í útliti, öfugt við myndina af íslensku söngkonunni sem er nútímaleg ung kona með viðkvæmnislegan munn og blik í augum.*¹⁾ Myndin var fyrst sýnd á Kunsternes Efterårsudstilling 1930

2 Margarethe Krabbe, 1931, LSÓ 204

Gjöf til Listasafns Sigurjóns 1990 frá Helgu Krabbe, dóttur Margarethe. Sumarið 1931 kom Sigurjón til Íslands og hélt sýningu á nokkrum verkum sínum, þar á meðal *Verkamanninum* sem hann hafði nýhlotið gullverðlaun Listaháskólans fyrir. Í framhaldi af því var Sigurjón fenginn til að gera portrett af hjónunum Thorvald Krabbe vitamálastjóra og konu hans Margarethe Krabbe. Til er ljósmynd sem sýnir Sigurjón vinna að portretti Margarethe á heimili þeirra hjóna í Tjarnargötu. Myndin var fyrst sýnd á Charlottenborgs Efterårsudstilling 1937.

3 Elsemarie Christensen, 1936, LSÓ 200

Gjöf til Listasafns Sigurjóns Ólafssonar frá Elsemarie Christensen 1989. Árið 1936 gerði Sigurjón andlitsmyndir af hjónunum Elsemarie og Haakon Christensen, en Elsemarie vildi ekki hafa portrett af þeim báðum í stofu sinni og Sigurjón stakk þá upp á að gera lágmynd af henni. Haakon vildi þá fá báða vanga hennar. Ekki er vitað til þess að Sigurjón hafi gert aðrar myndir í líkingu við þessa. Myndin var fyrst sýnd á Charlottenborgs Forårsudstilling 1937.

4 Móðir mín, 1938, LSÓ 007

Þetta verk er án vafa eitt af allra glæsilegustu portrettum Sigurjóns. Það varð til á einum eftirmiðdegi í eldhúsi móður hans, Guðrúnar Gísladóttur, sumarið 1938 er hann var í fríi á Íslandi. Myndin var fyrst sýnd á Grønningen sýningunni í Kaupmannahöfn 1939 og fyrir hana hlaut Sigurjón Eckersberg heiðurspeninginn. Um verkið segir danski listfræðingurinn Pierre Lübecker: *Þetta er persónulýsing sem er svo sterk, að menn skynja heila þjóð í þessu andliti.*²⁾ Ríkislistasöfnin í Kaupmannahöfn, Stokkhólmi og Reykjavík eiga eintak af þessu verki.

5 **Kristín Einarsdóttir, 1949, LSÓ 1103**

Gjöf til Listasafns Sigurjóns Ólafssonar frá afkomendum Kristínar.

Kristín Einarsdóttir var mágkona Sigurjóns, gift Gísla Ólafssyni bakameistara og bjó Sigurjón í skjóli þeirra hjóna á unglingsárum sínum í Reykjavík. Var honum ætíð mjög hlýtt til mágkonu sinnar og þessa lágmynd gerði Sigurjón í til efni af fimmtugsafmæli hennar. Hún sat aldrei fyrir, heldur gerði hann lágmyndina eftir skissum sem hann teiknaði af henni við eldhússtörfin.

6 **Birgitta Spur, 1950, LSÓ 017**

Danski listfræðingurinn Charlotte Christensen segir að þessi andlitsmynd af Birgittu Spur sé: *.. meira stílfærð og djarfari en aðrar myndir Sigurjóns. Andlitið er byggt upp af hreinum flötum sem gæti skírskotað til höggmynda kúbismans og augun eru litlir tíglar. Þrátt fyrir einföldunina er verkið lifandi og lýsir karakter fyrirsætunnar.*³⁾

7 **Halla Lovísa Loftsdóttir og Steingerður Sigurjónsdóttir**

1952–53, LSÓ 201. Gjöf frá Steingerði Sigurjónsdóttur Gonzales 1987.

Þessi lágmynd af dóttur Sigurjóns og móðurömmu hennar hefur sérstöðu meðal andlitsmynda Sigurjóns. Í verkinu eru andstæður áberandi, annars vegar er hin alvörugefna, hnarreista kona í peysufötum, sem rís lóðrétt upp í myndflötinn, og hins vegar er stúlkan fyrir aftan hana með mjúk form barnsandlitsins sem hallar sér inn í myndflötinn. Það er eins og maður sjái litlu stúlkuna reyna að fylgja eftir ömmu sinni sem stíkar á undan með flaxandi pilsfaldana.

8 **Jakobína Jakobsdóttir, 1957–58, LSÓ 1158**

Jakobína Jakobsdóttir kenndi við Barnaskólann á Eyrarbakka á skólaárum Sigurjóns. Árið 1957 var leitað til Sigurjóns um að gera portrett af þessum kvenskörungum, sem þá stóð á áttræðu. Hún kom og sat fyrir hjá Sigurjóni í bragganum á Laugarnesi og fór mjög vel á með þeim. Gifseintak af myndinni var fyrst sýnt á afmælisýningu Sigurjóns í Listamannaskálanum 1958, en bronsafsteypa Barnaskólans á Eyrarbakka var sýnd í Friðriksborgarhöll í Hillerød í Danmörku árið 2008.

9 **Astrid Cappelen, 1963, LSÓ 190**

Astrid Cappelen var dóttir norsku sendiherrahjónanna, sem dvöldu á Íslandi á sjöunda áratugnum. Mynd þessi er talin meðal bestu stúlkuportretta Sigurjóns.

10 Svava Ágústsdóttir, 1964, LSÓ 033

Enginn vafi leikur á að Sigurjóni fannst það góð tilbreyting frá karlaportrettunum að móta andlitsmyndir af konum. Svo virðist sem myndin af Svövu Ágústsdóttur sé á æðra plani og danska listfræðingnum Charlotte Christensen finnst verkið vera: *andrikt ... og fagurt eins og sjálft höfuð Nefertite*³.

11 Selma Jónsdóttir, 1965, LSÓ 1212

Andlitsmyndin af Selmu Jónsdóttur, forstöðukonu Listasafns Íslands, er svokallað vinarportrett, því listamaðurinn hafði sjálfur frumkvæði að því að gera myndina. Verkið er frábær persónulýsing sem býr yfir ferskleika og gáska, þrátt fyrir að Sigurjóni hafi ekki tekist að ljúka við myndina eins og hann ætlaði, því leirinn þornaði. Þekkt er að fyrstu skissur af verkum geta gefið jafngóða innsýn í persónu einstaklingsins og fullgerð mynd.

12 Bjarnveig Bjarnadóttir, 1977, LSÓ 1311

Allir drættir í andliti Bjarnveigar eru fullmótaðir og skýrir, enda er hér um að ræða svokallað „opinbert portrett“, því það var mótað í þeim tilgangi að vera staðsett í opinberu rými. Bjarnveig hóf ung að safna listaverkum, að eigin sögn fyrir fé „sem aðrir eyddu í sígarettur og vín“, og árið 1963 gaf hún Listasafni Árnesinga 42 málverk eftir marga af helstu listamönnum síns tíma og varð það stofn að Listasafni Árnesinga. Bjarnveig var frænka Ásgríms Jónssonar listmálara og veitti safni hans forstöðu í 20 ár. Sigurjón gerði þessa mynd að ósk Listasafns Árnesinga 1977.

13 – 18

ljósmyndir

Ljósmyndirnar af sex portrettum, sem Sigurjón vann í Danmörku á árunum 1933 – 1945, bera vitni um fjölbreytnina í vinnubrögðum hans. Elst er náttúralísk mynd af þáverandi unnustu hans og síðar eiginkonu, *Tove Thomasen* (LSÓ 1025, 1933). Myndirnar af *Ingu Kærn* (LSÓ 1070, 1943), *Inu Rohde* (LSÓ 1057, 1940–45) og *Else Park* (LSÓ 1075, 1944–45) eru úr leir og ekki fullgerðar, en búa yfir frískleika skissunnar. Sérstalega má benda á frjálslega mótun hársins á myndinni af Ingu Kærn. Áhugavert að bera þessar myndir saman við portrettin af *Benedikte Bülow* (LSÓ 1038, 1936) *Hönnu Schultz* (LSÓ 1074, 1944) og. Þær síðarnefndu einkennast báðar af stórum og heillegum formum. Í myndinni af Benedikte eru formin þó brotin upp af fínlegum smáatriðum við augu og hár, og ef grannt er skoðað er þetta nánast eins og forvinna að portrettinu *Móðir mín*, sem Sigurjón gerði tveimur árum síðar.

19 Venus 1935, LSÓ 1033

Hluti af hinu hefðbundna námi í Konunglega listaháskólanum, á þeim árum sem Sigurjón var þar, fólst í formfastri mótun mannlíkamans eftir lifandi fyrirsætum. En strax í burtfararprófsverkefni sínu, *Venus 1935*, fór Sigurjón út fyrir fagurfræðilegar venjur samtímans. Stúlkan minnir á framsæjar gangandi fígúrir í egypskri list, sem voru gerðar samkvæmt ákveðnum reglum eða „kanon“ þess tíma. Hin einfölduðu stóru form verksins bera þess merki að Sigurjón hafði stúderað og kópierað stytur frá arkaíska tímabilinu í grískri höggmyndalist frá því um 500 fyrir Krist. Verkið er mótað í leir, en steipt í steinsteypu.

20 Saltfiskstöflun, 1934–35, LSÓ 1034 ljósmynd

Hin volduga lágmynd *Saltfiskstöflun* er einnig frá síðasta námsári Sigurjóns. Myndefnið - konur sem vinna við saltfisk - er hefðbundið, en útfærslan módernísk og klassísk í senn á þann hátt hvernig Sigurjón vinnur með myndflötinn, hann brýtur upp kyrrstæðu myndarinnar með því að leyfa formunum að ná út fyrir rammann. Myndina mótaði hann í fullri stærð, fjögurra metra háa, fyrst í leir og steipti síðan sjálfur í gifs. Sigurjón hafði vonast til að finna myndinni stað á framhlið hins nýja húss Fiskifélags Íslands á horni Ingólfsstrætis og Skúlagötu, sem Guðjón Samúelsson teiknaði og hýsir nú hótél kennt við Arnarhval. Svo fór ekki, en íslenska ríkið keypti myndina árið 1945 og ári síðar var hún steipt í steinsteypu. Myndin var reist árið 1953 við Vatnsgeymana á Rauðararholti, í nágrenni við þáverandi Sjómannaskólann í Reykjavík sem nú hýsir Tækniskólann.

21 Móðir og barn, 1936, LSÓ 1039

Þetta er ein af allra fyrstu myndum Sigurjóns sem hann hjó í stein - franskan kalkstein. Í samþjöppun formanna má sjá líkingu við konurnar í lágmyndinni *Saltfiskstöflun*. Myndin hefur staðið lengi utanhúss og veðrast illa.

22 Kona, 1941, LSÓ 1066

Sigurjón vann verk sín jöfnum höndum í ólík efni, svo sem leir, stein eða tré, en beitti ólíkum aðferðum. Þegar unnið er í leir er hægt að bæta við efni eða fjarlægja það og nefnist það „additíf“ aðferð. „Subtraktífri“ aðferð er beitt þegar unnið er í tré eða stein, þar sem efnið er fjarlægt, hoggið eða tálgað burt og verður ekki bætt á aftur. Konumynd þessi er unninn með subtraktífri aðferð og er gott dæmi um hvernig Sigurjón leyfði eiginleikum efnisins að birtast í verkinu. Hann lét áhringi eða kvisti njóta sín og taka þátt í mótun verksins.

23 Verslun og iðnaður, frumdrög, 1941, LSÓ 164

Árið 1941 fékk Sigurjón það verkefni að höggva tvær styttur í stein fyrir Ráðhústorgið í Vejle á Jótlandi. Sigurjón gerði frumdrög í leir að myndunum í þremur stærðum og er þetta gifsafsteypa af miðstærðinni af annarri styttni. Fyrstu drög að hinni myndinni eru til, en vegna plássleysis hefur Sigurjón trúlega fargað leirmyndunum sem gerðar voru í fullri stærð. Myndin sem hér er til sýnis fannst fyrir tilviljun vorið 1987, þar sem hún stóð í húsaþorti á Christianshavn í Kaupmannahöfn í mjög slæmu ásígkomulagi, enda hafði hún staðið utandyra í 35 ár. Pontus Kjerrman, lektor við Konunglega listaháskólann í Kaupmannahöfn gerði við myndina árið 1987 og Eimskipafélag Íslands kostaði viðgerðina og flutning til Íslands.

24 Snót, 1945, LSÓ 1081

Æsa Sigurjónsdóttir listfræðingur segir: *Snót var fyrsta verkið sem Sigurjón vann eftir heimkomuna til Íslands árið 1945. Hann hjó verkið í gabbróstein austan úr Hornafirði, en formmótunin, einkum andlitslögunin, ber það með sér að hann var enn að vinna úr hugmyndum sem höfðu safnast upp við vinnuna í Vejle. Engu er líkara en að myndin sé að brjótast út úr steininum. Hann heggur frekar grunnt og leyfir grófleika steinsins að minna á hrjúfa andlitsdrætti, en fínlega dregnar línur og ávöl formin sem hann meitlar í harðan steininn skapa sterka tilfinningalega nánd andspænis stórgerðu höfðinu sem rís eins og gríma beint upp af jörðinni. Í steinhögginu nýtti Sigurjón vel þekkinguna sem hann hafði á akademískri formmótun og vissi nákvæmlega hvernig hann gæti látið ljós og skugga mynda form og kveikja líf í efninu. Honum nægir að minna á, klappa laust í steininn, til að fullkomna áhrifin og óvissuna um eiganda handarinnar sem strýkur stúlkunni Snót um tröllslegan vangann.* ⁴⁾

25 Kona úr baði, 1948, LSÓ 013

ljósmynd

Þegar Sigurjón sneri heim til Íslands árið 1945 eftir margra ára búsetu í Danmörku, hóf hann að vinna stóra skúlptúra úr grásteini, þar á meðal þessa mynd og *Konu með kött*. Það var mjög einkennandi fyrir Sigurjón að hann valdi opin heiti á verkum sínum, því hann vildi ekki þvinga ákveðnar hugmyndir inn á áhorfandann, þó táknin gætu verið skýr. Flestir vita að köttur var tákn ástargyðjunnar Freyju, og margir vita einnig að gríska ástargyðjan Afrodíta steig alsköpuð upp úr löðri hafsins. Ef við kjósum að sjá *Konu úr baði* sem eins konar íslenska hafmeyju eða stúlku á ylströndinni í Nauthólsvík, er ekkert að því. Áhorfandinn hefur fullt frelsi til túlkunar.

26 Fjallkonan, 1947, LSÓ 010

Grímu-mótífið varð áberandi í list Sigurjóns eftir að hann kom heim til Íslands að stríði loknu 1945, en hugmyndin hefur sennilega blundað í undirmeðvitund hans allt frá fjórða og fimmta áratug síðustu aldar þegar áhugi framúrstefnu-listamanna í Danmörku beindist að svokallaðri frumstæðri list. Árið 1947 gerði Sigurjón þrjá skúlptúra sem hann kenndi við grímur og mun *Fjallkonan* vera númer tvö í röðinni. Í seinni verkum Sigurjón má einnig sjá „grímur“ og glæsi-legasta dæmið er án efa *Pallas Aþena*.

27 Pallas Aþena, 1973, LSÓ 055

Myndin er útfærð sem eins konar Janusarhöfuð, það er höfuð með tveimur gagnstæðum andlitum þannig að þau horfa hvort í sína áttina. Í rómverskri goðafræði var Janus verndargoð upphafs og breytinga. Það er þó greinilegt að hið tvöfalda höfuð, sem Sigurjón vann úr límtré, er kvenkyns; hárið endar í fléttum og drættir andlitanna eru fíngerðir. Það var því snjallt hjá Birni Th. Björnssyni listfræðingi að nefna verkið *Pallas Aþena*, en þessi gríska gyðja hafði tvöfalt hlutverk; gyðja hernaðarlistar og gyðja viskunnar. Oft hafa listfræðingar undrast hvernig Sigurjón sveiflaðist frá raunsæi yfir í afstrakt - en sjálfur sagðist hann ekki sjá neina mótsögn í þessum vinnubrögðum. Fyrir þá sem skoða *Pallas Aþenu* er það nærliggjandi að halda að einmitt þessar andstæður hafi orðið til að skerpa listsköpunina - þannig gætu hinar hárfínu línur í ásjónu Aþenu verið árangur af áratuga reynslu af mótun mannamynda, þar sem brot úr millimetra skipta máli.

28 Kennslukonan, 1977, LSÓ 089

29 Forsetinn, 1980, LSÓ 118

30 Kona, 1980, LSÓ 117

31 Tvær systur, 1981, LSÓ 133

32 Kona, 1981, LSÓ 131

33 Álfkona, 1982, LSÓ 148

Ofantalin sex verk eru samsettar myndir, *assemblage* á frönsku, og eru frábrugðnar þeim myndum sem eru mótaðar sem ein samhangandi heild úr einu og sama efninu. Samsettar myndir Sigurjóns eru gerðar úr bútum úr ólíkum trjávið, og stundum bætti hann málmvið, annað hvort til að skeyta tréhlutana saman, eða sem markverður hluti af listaverkinu. Danski listamaðurinn Henry Heerup setti saman skúlptúra úr ýmsum hlutum sem hann fann, eða aðrir höfðu hent og sýndi þá, meðal annars á hinni frægu Tjaldsýningu *13 kunstnere i Telt* í

Danmörku árið 1941. Á þeirri sýningu sýndi Sigurjón meðal annars *Drekann*, fyrsta samsetta skúlptúr sinn frá 1939 sem gerður var úr steinsteypu, tré og járn. Það var þó ekki fyrr en árið 1956 að hann gerði fyrst *objet trouvé* (fundinn hlutur) verk, en uppistaðan í verkinu *Kría* er ómeðhöndlaður fjalarstúfur sem rekið hefur á fjörur hans. Aðalsteinn Ingólfsson fjallar ítarlega um tréverkin í ævisögu Sigurjóns, sem Listasafn Sigurjóns gaf út á árunum 1998 og 1999. Þar segir meðal annars: *Í trémyndum Sigurjóns, eins framandlegar og óhefðbundnar og þær virðast á stundum, eru margháttuð tengsl, jafnt formræn sem hugmynda- leg, við eldri verk hans, allt frá fígúratífu verkunum frá fjórða áratugnum til kopar- verkanna sem hann gerði á sjöunda áratugnum. Meirihluti þessara tréverka eru mannlæg tilbrigði um heilmýndirnar og dýrin sem voru alla tíð eitt helsta viðfangs- efni Sigurjóns. Að vísu liggur skírskotunin í heilmýndina eða líkamann ekki alltaf í augum uppi, því þar koma iðulega inn hugmyndir um helgisúluna og náttúruna auk annarra táknræna útleggings á lóðréttum myndeiningum. Eða eins og Auður Ólafsdóttir segir í grein sinni um Búrfellsmyndirnar: „Eins konar abstrakt fígúra eða fígúratíf abstraksjón. Það er raunar eðli verka Sigurjóns að gefa fleira en eitt til kynna“.*⁵⁾

Tilvitnanir

- 1 Sigurjón Ólafsson *Ævi og list I*, Reykjavík 1998, bls. 80–81.
- 2 Sýningarskrá: *Sigurjón Ólafsson; Danmark – Island 1991*. Silkeborg Kunstmuseums Forlag 1991, bls. 59/64.
- 3 Sýningarskrá: *Billedhuggeren Sigurjón Ólafsson og hans portrætter*. Listasafn Sigurjóns Ólafssonar, Reykjavík 2008, bls. 49.
- 4 Sýningarskrá: *Spor í sandi*. Listasafn Sigurjóns Ólafssonar og Listasafn Íslands, Reykjavík 2014, bls. 36–37.
- 5 Sigurjón Ólafsson *Ævi og list II*, Listasafn Sigurjóns Ólafssonar 1999, bls. 159. Þar er vitnað í Árbók Listasafns Sigurjóns Ólafssonar 1991 og 1992, Reykjavík 1993, bls. 33.

Sýningarstjóri og höfundur texta: Birgitta Spur

Listasafn Sigurjóns Ólafssonar

Laugarnestanga 70

105 Reykjavík

www.LSO.is

Allar nánari upplýsingar um sýningar og hvenær safnið er opið má nálgast á netsíðu safnsins.

Öll þekkt listaverk Sigurjóns eru skráð, flest með ljósmyndum, á heildarskrá listaverka hans á netinu. Hana má nálgast á netsíðu safnsins.

Listasafn Sigurjóns Ólafssonar er sérstakt safn innan Listasafns Íslands.